

بررسی گزارش های ارزیابی محیط زیستی طرح ها و پروژه های توسعه ای کشور

دکتر سید هادی هاتمی*

* دکتری محیط زیست، دانشگاه ولز انگلستان

چکیده

امروزه در بسیاری از کشورها، ارزیابی به عنوان مجوز اجرای پروژه های عمرانی در نظر گرفته شده است، لذا تهیه گزارش ارزیابی محیط زیستی نظیر جلوگیری از آتار سوء بر محیط زیست از جمله اقدامات اساسی پیش بینی آثار سو احتمالی در محیط زیست می باشد. قانونمند شدن انجام مطالعات ارزیابی محیط زیستی پروژه ها در سال ۱۳۷۳ توسط شورای عالی محیط زیست به تصویب رسید. در شرایط کنونی ۴۷ واحد مشمول تهیه گزارش ارزیابی محیط زیستی می باشند. هدف از این مقاله بررسی حضور و پراکنش واحدهای توسعه ای کشور مشمول اظهار نظر کارشناسی، بررسی اشکال های گزارش های تهیه شده ارزیابی آثار محیط زیستی و دلایل بروز چنین اشکال هایی به منظور رفع آنها باتوجه به پتانسیل های علمی موجود در کشور می باشد. در این بررسی گزارش های ارزیابی آثار محیط زیستی ۸۸ پروژه و طرح مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. از مجموع طرح و پروژه ها ۶۵ مورد با بیشترین تعداد ۲۰ مورد در بخش سدها متعلق به طرح ها و پروژه های مشمول ارزیابی محیط زیستی و بیشترین متعلق به استان خوزستان با ۱۳ طرح و پروژه می باشد. از دسته بندی اشکال های گزارش ها، ۱۶ مورد اشکال که پوشش دهنده کلیه گزارش ها بود، استخراج گردید. عدم ارایه و یا توجیه پذیر نبودن آثار منفی و مثبت پروژه یا طرح در محیط بیشترین مورد اشکال و مشترک در ۳۵ گزارش و عدم ارایه مطالعات اجتماعی مورد لزوم کمترین مورد اشکال بین ۳ گزارش از کل ۸۸ گزارش آشکار گردید. وجود بیشترین گزارشات در خصوص پروژه و طرح های سدها، شهرک های صنعتی و خطوط نفت و گاز حاکی از توجه توسعه ای و نو بودن این فعالیت ها در کشور می باشد. از آنجایی که گزارش های ارزیابی محیط زیستی در بردارنده بخش های مختلف تخصصی علوم محیط زیستی بوده، بررسی و ارزیابی محتوایی گزارش ها توسط تیم کارشناسی با تخصص های ذی ربط، آموزش های لازم کارشناسی در خصوص بکارگیری روش های مختلف ارزیابی محیط زیستی برای دست اندرکاران تهیه و ارزیابی گزارشات محیط زیستی طرح های توسعه کشور، نشست های سالانه توجیهی برای چگونگی ارزیابی باتوجه به یافته های روز برای مشاورین و پژوهشگران تهیه گزارشات و اظهار نظر کنندگان پیشنهاد می گردد.

کلید واژه ها

محیط زیست، الگوی ارزیابی محیط زیستی، آمار، ارزیابی محیط زیست

سرآغاز

توجه به ارزیابی اثرات محیط زیستی و اهمیت قانونی آن به اواخر دهه ۱۹۶۰ در ایالات متحده آمریکا بر می‌گردد. براساس قانون سیاست محیط‌زیستی ملی آمریکا (NEPA) که در سال ۱۹۶۹ وضع گردید، ارزیابی برای صدور مجوز اجرای پروژه‌های عمرانی از ابتدای ژانویه ۱۹۷۰ آغاز شد. بدین ترتیب، سازمان‌ها و مؤسسات موظف شدند برای جلوگیری از آثار منفی طرح‌ها و پروژه‌ها بر محیط‌زیست، قبل از اجرای آنها، گزارش ارزیابی محیط‌زیستی را ارائه کنند. قانون مذکور در بر گیرنده اهداف ذیل می‌باشد:

۱. تعیین سیاست ملی، به منظور ایجاد هماهنگی بین انسان و محیط‌زیست؛
۲. کوشش برای جلوگیری و یا حذف آسیب‌های وارده بر محیط‌زیست؛
۳. تأمین بهداشت و رفاه مردم؛
۴. بالابردن سطح آگاهی مردم، درباره سیستم‌های اکولوژیک و منابع طبیعی؛
۵. تدارک شورای کیفیت محیط‌زیست.

پس از آمریکا، سایر کشورها به تدریج به تصویب قانون ارزیابی محیط زیستی اقدام کردند. جمهوری فدرال آلمان (در سال ۱۹۷۱)، سوئد (۱۹۷۲)، انگلستان و کانادا (۱۹۷۳)، استرالیا و دانمارک (۱۹۷۴) و فرانسه (۱۹۷۶) ارزیابی محیط‌زیستی پروژه‌های عمرانی را به عنوان یک اصل پذیرا شدند. همچنین در اجلاس ۳۷۲ سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی (OECD) که در تاریخ ۱۴ نوامبر ۱۹۷۴ تشکیل شد، بیانیه‌ای در زمینه تجزیه و تحلیل آثار محیط‌زیستی ناشی از پروژه‌های مهم عمومی و خصوصی صادر گردید. این موضوع در اصل ۱۷ دستور کار ۲۱ کنفرانس محیط‌زیست و توسعه (۱۹۹۲)، به صورت لزوم ارزیابی پروژه‌های دارای آثار سو احتمالی بر محیط‌زیست تاکید شده است.

در ایران، اگرچه به صورت قانون شخصی، ارزیابی محیط‌زیستی پروژه‌ها و طرح‌های توسعه صورت نمی‌گرفت، اما باتوجه به برخی مواد قانونی، توجه لازم از طریق بررسی احتمال بروز آثار در محیط اعمال می‌گردید. برای مثال، برطبق ماده ۷ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست، «هرگاه اجرای هریک از طرح‌های عمرانی و یا بهره‌برداری از آنها به تشخیص سازمان، با قانون و مقررات مربوط به حفاظت محیط‌زیست مغایرت داشته باشد، سازمان مورد را به وزارتخانه و یا مؤسسه مربوط اعلام نموده تا با همکاری سازمان‌های ذی‌ربط به منظور رفع مشکل در طرح مزبور تجدید نظر به عمل آید».

قانونمندان شدن مطالعات ارزیابی محیط‌زیستی پروژه‌ها، در سال

۱۳۶۵، در دفتر ارزیابی محیط‌زیستی سازمان حفاظت محیط‌زیست بررسی و پیگیری شد. سرانجام در تاریخ ۲۳ فروردین ۱۳۷۳، شورای عالی محیط‌زیست به موجب ماده ۲ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست، وظایف سازمان حفاظت محیط‌زیست را در خصوص ارزیابی آثار محیط‌زیستی شامل موارد ذیل تصویب نمود:

۱. مجریان پروژه‌های زیر موظف‌اند همراه با گزارش امکان‌سنجی و مکان‌یابی، برای تهیه گزارش ارزیابی آثار محیط‌زیستی پروژه‌های زیر اقدام کنند:

الف- کارخانجات پتروشیمی

ب- پالایشگاه‌ها

ج- نیروگاه‌ها

د- صنایع فولاد

ه- سدها و دیگر سازه‌های آبی

و- شهرک‌های صنعتی

ز- فرودگاه‌ها

تبصره ۱- سازمان حفاظت محیط‌زیست موظف است، الگوی تهیه و گزارش ارزیابی محیط‌زیستی را پس از تصویب شورای عالی حفاظت محیط‌زیست به مجریان پروژه‌ها اعلام نماید.

تبصره ۲- شروع عملیات اجرایی پروژه‌های یاد شده پس از تصویب گزارش ارزیابی محیط‌زیستی، توسط سازمان حفاظت محیط‌زیست خواهد بود.

تبصره ۳- سازمان حفاظت محیط‌زیست موظف است در مدت زمانی که در تبصره (۱) تعیین خواهد شد، نظر خود را در مورد گزارش ارزیابی محیط‌زیستی به مسئول پروژه ابلاغ نماید.

تبصره ۴- در صورت وجود اختلاف، طبق ماده (۷) قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست عمل می‌گردد».

به دنبال ضرورت ارزیابی طرح‌های گوناگون توسعه‌ای، بتدریج واحدها و فعالیت‌های بیشتری مشمول ارزیابی شدند، به طوری که امروزه ۲۰ فعالیت ذیل را در بر می‌گیرد^(۱):

۱. کارخانجات پتروشیمی در هر مقیاس؛

۲. پالایشگاه‌ها در هر مقیاس؛

۳. نیروگاه‌ها با ظرفیت تولیدی بیش از ۱۰۰ مگاوات؛

۴. صنایع فولاد در دو بخش زیر:

الف- واحدهای تهیه‌کننده خوراک ذوب با ظرفیت تولیدی بیش از

۳۰۰ هزار تن در سال

ب- واحدهای نورد و شکل‌دهی با ظرفیت تولیدی بیش از

هزار تن در سال

۵. سدها و سازه‌های دیگر آبی در سه بخش زیر:

اهداف ارزیابی محیط زیستی آثار توسعه در محیط

ارزیابی آثار محیط زیستی، ابزاری برای حصول اطمینان از اجرای مناسب و صحیح یک پروژه می باشد که می تواند برای تعیین، پیش بینی و تفسیر آثار محیط زیستی یک پروژه و یا طرح پیشنهادی بر کل مجموعه محیط زیست، بهداشت عمومی و سلامت اکوسیستم هایی که حیات و تداوم زیست انسان ها به آنها بستگی دارد، به کار رود. مهمترین اهداف ارزیابی محیط زیستی آثار توسعه را می توان در زمینه های زیر خلاصه کرد:

۱. بالابردن سطح آگاهی محیط زیستی مسئولان و تصمیم گیرندگان؛
۲. مشارکت دادن مردم در تصمیم گیری های توسعه محیط؛
۳. شناخت مشکلات محیط زیستی ناشی از اجرای طرح های توسعه ای؛
۴. پیش بینی ظهور آثار محیط زیستی مهم و پایدار طرح های توسعه؛
۵. تعادل بخشی به اهداف بلند مدت توسعه در محیط و ضرورت برخورداری اکثر جامعه از منابع توسعه در راستای حفاظت محیط زیست؛
۶. لحاظ کردن معیارهای محیط زیستی در برنامه ریزی های عمرانی؛
۷. حفظ کیفیت منابع تجدید پذیر برای بیشترین بازده بهره برداری همراه با حفظ صحیح چرخه های حیاتی؛
۸. فراهم کردن زندگی سالم و فعال برای جامعه؛

باتوجه به موارد فوق و از آنجا که فعالیت های جوامع انسانی در راستای توسعه به هر طریقی که باشد آثار گوناگونی بر محیط زیست دارد، توجه به میزان، روند و نتیجه تأثیرات از اهمیت بسزایی برخوردار است که در قالب مطالعات ارزیابی محیط زیستی آثار توسعه می تواند مدنظر قرار گیرد.

در حال حاضر، بسیاری از طرح های توسعه ای ایران طبق قانون و در برخی موارد، با نظر کارشناسی سازمان حفاظت محیط زیست ملزم به ارزیابی آثار محیط زیستی می باشند. در این راستا، گزارش های مطالعات دارای نکات و اشکال هایی هستند که اقدام برای رفع آنها با توجه به نیازها ضروری است.

هدف این مقاله، بررسی پراکنش فعالیت های توسعه ای مشمول اظهار نظر کارشناسی، بررسی مشکلات گزارش های تهیه شده ارزیابی آثار محیط زیستی و دلایل بروز آنها می باشد تا با توجه به پتانسیل علمی کشور به رفع آنها اقدام شود.

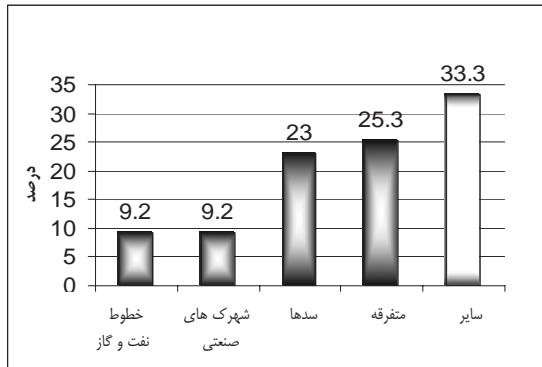
روش مطالعه

در این بررسی، گزارش های ارزیابی آثار محیط زیستی ۸۷ پروژه و طرح مختلف و مشمول آیین نامه ارزیابی آثار محیط زیستی که طی ۲/۵ سال در مورد آنها اظهار نظر کارشناسی شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. لذا روش مورد استفاده، اسنادی می باشد.

- الف- سدها با ارتفاع بیش از ۱۵ متر و یا دارای ساختارهای جنبی بیش از ۴۰ هکتار و یا مساحت دریاچه بیش از ۴۰۰ هکتار
- تیبره ۱- سدهای باطله (نگهداشت مواد آلوده)، در هر اندازه شامل ارزیابی محیط زیستی می باشند.
- ب- دریاچه های انسان ساخت در مساحت بیش از ۴۰۰ هکتار
- تیبره ۲- اندازه دریاچه های پرورش آبزیان در مقیاس کوچکتر از ۴۰۰ هکتار با هماهنگی وزارت جهاد کشاورزی و سازمان حفاظت محیط زیست تعیین می شود.
- ج- طرح ها و پروژه های آبیاری و زهکشی در وسعت بیش از پنج هزار هکتار
۶. شهرک های صنعتی (با هر عنوان) در وسعت بیش از ۱۰۰ هکتار؛
۷. فرودگاهها با طول باند بیش از دوهزار متر؛
۸. واحدهای کشت و صنعت در وسعت بیش از پنج هزار هکتار؛
۹. کشتارگاه های بزرگ صنعتی؛
۱۰. مراکز دفن زباله برای شهرهای با جمعیت بیش از ۲۰۰ هزار نفر و شهرهای جدید؛
۱۱. مراکز بازیافت صنعتی زباله (کارخانجات کمپوست)؛
۱۲. طرح های خطوط نفت و گاز؛
۱۳. طرح های سکوهای نفتی؛
۱۴. طرح های ذخیره گاه های نفتی؛
۱۵. طرح های بزرگ جنگلداری؛
۱۶. طرح ها و پروژه های بزرگراه کشور؛
۱۷. طرح ها و پروژه های بزرگراه آهن کشور؛
۱۸. طرح ها و پروژه های گردشگری.

فواید ارزیابی محیط زیستی پروژه های توسعه

- مهمترین فواید ارزیابی محیط زیستی پروژه های توسعه را می توان به صورت ذیل خلاصه کرد:
۱. افزایش آگاهی و دانش محیط زیستی در سطوح مختلف جامعه، مسئولان و تصمیم گیرندگان؛
 ۲. افزایش کیفیت محیط زیست؛
 ۳. اعتبار بخشیدن به دولت در سطح بین المللی؛
 ۴. برنامه ریزی مناسب؛
 ۵. رفع نارضایتی جامعه؛
 ۶. رفع ناسازگاری بین افراد جامعه و ارگان های دولتی؛
 ۷. افزایش قدرت اجرایی قوانین و مقررات؛
 ۸. محو و ترمیم خسارات وارد بر محیط زیست، به وسیله بهسازی و ایجاد تغییرات مثبت در محیط.

نمودار شماره (۱): درصد پروژه‌های ارزیابی محیط‌زیستی

جدول شماره (۱): توزیع گزارش‌های ارزیابی محیط‌زیستی

ردیف	پروژه‌ها	تعداد گزارش‌ها	درصد
۱	پتروشیمی	۱	۱/۲
۲	پالایشگاه	۵	۵/۷
۳	نیروگاه	۴	۴/۶
۴	فولاد	۴	۴/۶
۵	سد‌ها	۲۰	۲۳
۶	شهرک‌های صنعتی	۸	۹/۲
۷	فرودگاه	-	-
۸	کشت و صنعت	۲	۲/۳
۹	کشتارگاه‌ها	۲	۲/۳
۱۰	دفن زباله	۳	۳/۴
۱۱	خطوط نفت و گاز	۸	۹/۲
۱۲	ذخیره‌گاه‌های نفتی	۳	۳/۴
۱۳	بزرگراه	۳	۳/۴
۱۴	بزرگراه آهن	۱	۱/۲
۱۵	گردشگری	۱	۱/۲
۱۶	بازیافت	-	-
۱۷	سکوهاى نفتی	-	-
۱۸	جنگلداری	-	-
۱۹	متفرقه	۲۲	۲۵/۳
جمع		۸۷	۱۰۰

نتایج

فهرست طرح‌ها و پروژه‌های مورد بررسی مشمول ارزیابی و درصد آنها در جدول شماره (۱) و نمودار شماره (۱) آمده است. از مجموع ۸۷ طرح و پروژه، ۶۵ مورد به فعالیت‌های مشمول ارزیابی مربوط می‌شود. از این تعداد اخیر، ۲۰ مورد (۳۳ درصد) مربوط به ارزیابی سد‌ها است. طرح‌های خطوط نفت و گاز و شهرک‌های صنعتی در مرتبه بعدی قرار می‌گیرند (جدول شماره ۱).

کل ۸۷ گزارش مورد بررسی به ۲۵ استان مربوط می‌شود. بیشترین آن به استان خوزستان (با ۱۲ طرح و پروژه و ۱۳/۸ درصد کل موارد مورد بررسی) اختصاص دارد و استان‌های مازندران (با ۱۰ مورد و ۱۱/۴ درصد) و هرمزگان (با ۹ مورد و ۱۰/۳ درصد) در رتبه‌های دوم و سوم قرار دارند. جدول شماره (۲) و نمودار شماره (۳).

۲۲ گزارش متفرقه ارزیابی محیط‌زیستی متعلق به ۱۳ استان بوده که استان هرمزگان با شش، خوزستان با سه و مازندران و اصفهان با دو پروژه به ترتیب در رتبه‌های اول تا سوم قرار می‌گیرند. (جدول شماره ۳ و نمودار شماره ۴) بیشترین درصد پروژه‌های متفرقه ارزیابی به پروژه‌های پرورش میگو (با ۳۱/۸ درصد از کل ۲۲ پروژه) تعلق دارد (جدول شماره ۴) و نمودار شماره (۵).

بر اساس جدول شماره ۵، ۱۶ نوع مشکل در ۶۵ گزارشی یافت شد که موضوع آنها مشمول فهرست ارزیابی می‌شدند. هر گزارش حداقل دارای یک مشکل از ۱۶ اشکال می‌باشد. جدول شماره (۵) البته برخی از گزارش‌های ارایه شده اشکال اختصاصی داشتند؛ برای مثال، مشکل قرار گرفتن در مناطق چهارگانه محیط‌زیست و نداشتن توجیه لازم برای اجرای آنها.

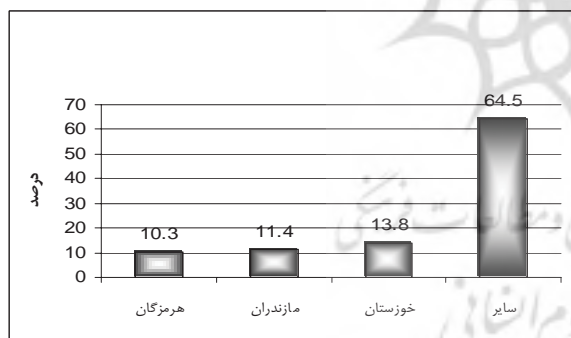
بنابر جدول شماره (۵)، توجیه‌پذیر نبودن آثار منفی و مثبت پروژه یا طرح و یا عدم ارایه آن بیشترین اشکال مشترک در میان ۳۴ گزارش و عدم ارایه مطالعات اجتماعی مورد نیاز، کمترین اشکال بین دو گزارش از کل ۸۷ گزارش بود. در مورد گزارش‌های متفرقه ارزیابی نیز عدم ارایه و یا توجیه‌پذیر نبودن آثار منفی و مثبت پروژه یا طرح در محیط و عدم ارایه گزارش کیفیت شیمیایی منابع آب‌های سطحی و یا زیرزمینی محل اجرای پروژه یا طرح و یا مورد تردید بودن گزارش، به عنوان بیشترین ایراد در نه گزارش از ۲۲ گزارش قرار داشت (جدول شماره ۶).

یک گزارش (۱/۲ درصد) از کل گزارش‌ها دارای بیشترین اشکال (هشت اشکال) و شش گزارش (۸ درصد) دارای کمترین اشکال (یک اشکال) و همچنین ۲۶ گزارش (۲۹/۸ درصد) دارای دو اشکال بودند. جدول شماره (۷).

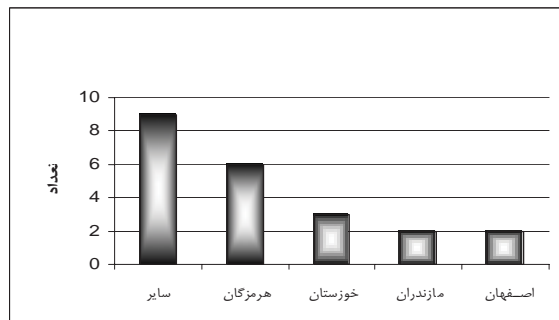
این اشکال را کارشناس محیط‌زیست با گرایش آلودگی آب، بر مبنای بررسی و اظهار نظر اولیه استخراج کرده است.

جدول شماره (۳): پراکنش گزارش های متفرقه ارزیابی محیط زیستی مورد بررسی بر حسب استان

ردیف	پروژه ها	تعداد گزارش ها	درصد
۱	هرمزگان	۶	۲۷
۲	خوزستان	۳	۱۳/۶
۳	مازندران	۲	۹
۴	اصفهان	۲	۹
۵	سیستان و بلوچستان	۱	۴/۶
۶	قزوین	۱	۴/۶
۷	فارس	۱	۴/۶
۸	یزد	۱	۴/۶
۹	چهارمحال و بختیاری	۱	۴/۶
۱۰	زنجان	۱	۴/۶
۱۱	آذربایجان شرقی	۱	۴/۶
۱۲	گلستان	۱	۴/۶
۱۳	بوشهر	۱	۴/۵
	جمع	۲۲	۱۰۰

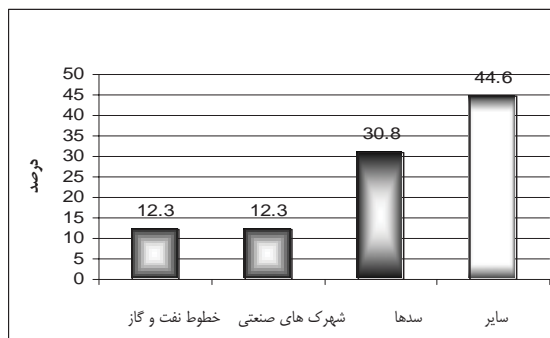
نمودار شماره (۳): توزیع استانی پروژه های ارزیابی محیط زیستی

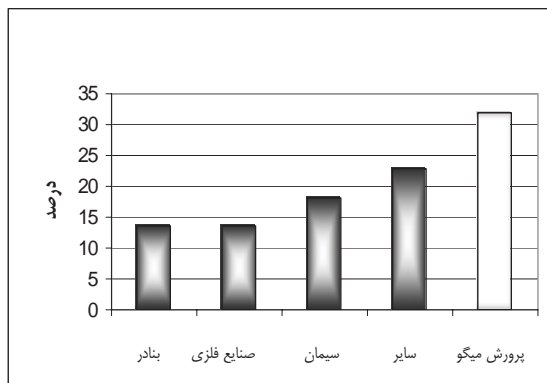
نمودار شماره (۴): توزیع استانی پروژه های متفرقه ارزیابی محیط زیستی

جدول شماره (۲): پراکنش گزارش های ارزیابی به تفکیک استان

ردیف	پروژه ها	تعداد گزارش ها	درصد
۱	خوزستان	۱۲	۱۳.۸
۲	مازندران	۱۰	۱۱/۴
۳	هرمزگان	۹	۱۰/۳
۴	اصفهان	۸	۹/۲
۵	تهران	۶	۶/۹
۶	کرمان	۴	۴/۶
۷	سیستان و بلوچستان	۴	۴/۶
۸	قزوین	۳	۳/۴
۹	ایلام	۳	۳/۴
۱۰	فارس	۳	۳/۴
۱۱	یزد	۲	۲/۳
۱۲	لرستان	۲	۲/۳
۱۳	خراسان	۲	۲/۳
۱۴	گیلان	۲	۲/۳
۱۵	بوشهر	۲	۲/۳
۱۶	مرکزی	۲	۲/۳
۱۷	چهارمحال و بختیاری	۲	۲/۳
۱۸	زنجان	۲	۲/۳
۱۹	قم	۲	۲/۳
۲۰	گلستان	۲	۲/۳
۲۱	کردستان	۱	۱/۲
۲۲	اردبیل	۱	۱/۲
۲۳	همدان	۱	۱/۲
۲۴	کرمانشاه	۱	۱/۲
۲۵	آذربایجان شرقی	۱	۱/۲
	جمع	۸۷	۱۰۰

نمودار شماره (۲): درصد پروژه های مشمول ارزیابی

نمودار شماره (۵): توزیع گزارشات پروژه‌های متفرقه ارزیابی محیط‌زیستی بر حسب موضوع

جدول شماره (۴): توزیع گزارش‌های مورد بررسی متفرقه ارزیابی محیط‌زیستی بر حسب فعالیت

ردیف	پروژه‌ها	تعداد گزارش‌ها	درصد
۱	پرورش میگو	۷	۳۱٫۸
۲	سیمان	۴	۱۸٫۲
۳	صنایع فلزی	۳	۱۳٫۶
۴	بنادر	۳	۱۳٫۶
۵	منطقه ویژه اقتصادی	۲	۹
۶	تالاب	۱	۴٫۶
۷	شبکه جمع‌آوری فاضلاب	۱	۴٫۶
۸	توان اکولوژیک	۱	۴٫۶
جمع		۲۲	۱۰۰

جدول شماره (۵): نوع و تعداد اشکال‌های استخراج شده از گزارش‌های مورد بررسی ارزیابی محیط‌زیستی

ردیف	نوع اشکال‌ها	تعداد گزارش‌های دارای اشکال
۱	عدم آرایه آثار منفی و مثبت پروژه یا طرح در محیط یا توجیه پذیر نبودن آن	۳۴
۲	عدم آرایه مطالعات ضروری و یا مربوط به مدیریت خاکبرداری در محیط	۳۳
۳	عدم آرایه گزارش درباره کیفیت شیمیایی منابع آب‌های سطحی و یا زیرزمینی محل اجرای پروژه یا طرح و یا تردید در صحت گزارش	۳۰
۴	شفاف نبودن اطلاعات آرایه شده (ارقام متفاوت در بخش‌های مختلف گزارش، نوع موجود در محیط، امنیت، خسارت‌های جبران ناپذیر)	۲۹
۵	عدم آرایه مطالعات مربوط به پوشش گیاهی محل اجرای پروژه یا طرح	۲۸
۶	عدم آرایه مطالعات جانوری خشکی زی و آبی محل اجرای پروژه یا طرح	۲۶
۷	عدم آرایه گزارش در مورد کیفیت زباله و یا فاضلاب فرآیند تولید و یا تردید در صحت گزارش	۲۵
۸	عدم آرایه منابع علمی مورد استفاده در گزارش	۱۶
۹	عدم آرایه و یا ناقص بودن مشخصات پروژه یا طرح	۱۲
۱۰	عدم رعایت الگوی مصوب ارزیابی آثار محیط‌زیستی	۹
۱۱	عدم آرایه روش ارزیابی آثار پروژه یا طرح در محیط	۹
۱۲	عدم آرایه نقشه مورد نیاز مطالعه (محل اجرا، مسیر و غیره)	۸
۱۳	عدم آرایه گزارش در مورد متغیرهای آلوده کننده هوا در اجرای پروژه یا طرح در محیط یا تردید در صحت گزارش	۸
۱۴	عدم آرایه مطالعات تاثیر پذیری بر چشم انداز محیط یا نامناسب بودن آنها	۶
۱۵	عدم آرایه تمهیدات لازم برای جلوگیری از آثار مخرب اجرای پروژه یا طرح یا نامناسب بودن آنها	۴
۱۶	عدم آرایه مطالعات اجتماعی ضروری	۲

جدول شماره (۶): نوع و تعداد اشکال های استخراج شده از گزارش های متفرقه مورد بررسی ارزیابی محیط زیستی

ردیف	نوع اشکال ها	تعداد گزارش های دارای اشکال
۱	عدم ارایه آثار منفی و مثبت پروژه یا طرح در محیط یا توجیه پذیر نبودن آن	۹
۲	عدم گزارش در مورد کیفیت شیمیایی منابع آب های سطحی و یا زیرزمینی محل اجرای پروژه یا طرح و یا تردید در صحت گزارش	۹
۳	عدم ارایه گزارش در مورد کیفیت زیاده و یا فاضلاب فرآیند تولید و یا تردید در صحت گزارش	۶
۴	عدم ارایه مطالعات ضروری و یا مربوط به مدیریت خاکبرداری در محیط	۵
۵	عدم ارایه مطالعات مربوط به فون جانوری خشکی زی و آبی محل اجرای پروژه یا طرح	۵
۶	عدم ارایه مطالعات مربوط به پوشش گیاهی محل اجرای پروژه یا طرح	۴
۷	عدم ارایه منابع علمی مورد استفاده در گزارش	۴
۸	عدم رعایت الگوی مصوب ارزیابی آثار محیط زیستی	۳
۹	شفاف نبودن اطلاعات ارایه شده (ارقام متفاوت در بخش های مختلف گزارش، نوع موجود در محیط، امنیت، خسارت های جبران ناپذیر)	۳
۱۰	عدم ارایه مطالعات تاثیر پذیری بر چشم اندازه محیط یا نامناسب بودن آن	۳
۱۱	عدم ارایه مشخصات پروژه یا طرح یا ناقص بودن آن	۱
۱۲	عدم ارایه روش ارزیابی آثار پروژه یا طرح در محیط	۱
۱۳	عدم ارایه نقشه مورد نیاز مطالعه (محل اجرا، مسیر و غیره)	۱
۱۴	عدم ارایه گزارش در مورد متغیرهای آلوده کننده هوا در اجرای پروژه یا طرح در محیط یا تردید در صحت گزارش	۱
۱۵	عدم ارایه تمهیدات مورد نیاز برای جلوگیری از آثار مخرب اجرای پروژه یا طرح یا نامناسب بودن آن	۱
۱۶	عدم ارایه مطالعات اجتماعی مورد نیاز	۱

جدول شماره (۷): توزیع اشکالات بر حسب تعداد گزارشات

تعداد اشکال های مشترک	تعداد گزارش ها	درصد
۱	۶	۷
۲	۲۶	۲۹/۸
۳	۲۵	۲۸/۷
۴	۱۶	۱۸/۴
۵	۹	۱۰/۳
۶	۲	۲/۳
۷	۲	۲/۳
۸	۱	۱/۲
جمع	۸۷	۱۰۰

بحث و نتیجه گیری

وجود بیشترین گزارش ها درباره سدها، شهرک های صنعتی و خطوط نفت و گاز (جدول شماره ۱) حاکی از توجه توسعه ای و نو بودن این فعالیت ها در کشور می باشد. توسعه منابع آبی از طریق احداث سدها، موضوع عدم پراکنش منابع آبی و افزایش جمعیت و متعاقب آن توسعه مراکز جمعیتی و سایر بخش های کشاورزی و صنعتی می باشد. وجود منابع آبی قابل اطمینان برای هرگونه توسعه در بخش های گوناگون اقتصادی و اجتماعی ضروری است. در چند سال اخیر، احداث

شهرک ها نیز به دلیل حضور آلاینده های ناشی از فعالیت های صنعتی و ضرورت کنترل آن به نحو مطلوب و امکان پذیر مورد توجه قرار گرفته است. اگرچه فعالیت نفتی از گذشته جریان داشته است، اما به دلیل شکست سایر فعالیت ها در تأمین ارز مورد نیاز کشور، این بخش از تولید همچنان به عنوان مهمترین بخش ارزآور مدنظر است. لذا توسعه آن به منظور به حرکت در آوردن سایر بخش ها در الویت برنامه های کشور قرار دارد. از آنجا که فعالیت های نفتی یکی از آلاینده های مهم محیط زیست است و آثار مخرب آن می تواند سال ها در محیط باقی بماند، ضرورت توجه به این فعالیت سبب شده است تا در ارایه گزارش های آثار محیط زیستی مربوط به آن حساسیت خاصی وجود داشته باشد. همچنین در میان گزارش های ارزیابی متفرقه مورد بررسی (جدول شماره ۴)، بیشترین میزان گزارش به احداث واحدهای پرورش میگو اختصاص یافته است که از جمله فعالیت های نو در تولید پروتئین حیوانی می باشد. این واحدها در ایران سابقه نداشته لذا بررسی آثار آنها مورد توجه بیشتر ارگان های ذیربط می باشد. همچنین سه گزارش از چهار گزارش استان خوزستان، درباره منطقه ویژه اقتصادی است که آن نیز از فعالیت های جدیدی است که بررسی تأثیرات آن در محیط مدنظر می باشد.

در زمان مطالعه شخصاً به اندازه‌گیری‌ها اقدام کرده است. دلیل کم بودن اشکال‌های مربوط به عدم ارایه مطالعات اجتماعی مورد نیاز، می‌تواند ناشی از فقدان مطالعات پایه‌ای در این زمینه باشد. بیشتر گزارش‌ها، مطالعات را از نظر جمعیتی بررسی کرده‌اند. درباره تأثیر گسترش واحدهای توسعه‌ای بر مهاجرت و دگرگونی بافت اجتماعات و غیره بررسی و مطالعه قابل توجهی صورت نگرفته است.

از آنجا که بررسی گزارش‌های ارزیابی محیط‌زیستی مجموعه‌ای از تخصص‌ها را می‌طلبد، تجمیع نظرات متخصصان مختلف می‌تواند به محتوای گزارش‌ها شفافیت بیشتری بدهد.

پیشنهادها

باتوجه به بررسی گزارش‌های ارزیابی محیط‌زیستی در زمینه‌های گوناگون و نتایج آن، پیشنهاد می‌شود برای ارزیابی بهتر پروژه‌ها و طرح‌های توسعه کشور، بررسی گزارش‌های ارزیابی و راهنمایی پژوهشگران در زمینه تهیه گزارش‌های ارزیابی محیط‌زیستی اقدامات زیر صورت گیرد:

۱. نظام‌مند شدن مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست، براساس تخصص‌های مورد نیاز یک سازمان پژوهشی-اجرایی، به منظور حفظ جنبه‌های پژوهشی آن که برای تحقق اهداف منشور سازمان ضروری می‌باشد.
۲. در مورد ساختار مناسب مرجع صاحب نظر در زمینه گزارش‌های ارزیابی محیط‌زیستی طرح‌های توسعه کشور، باتوجه به نیازهای اصولی بررسی و اظهار نظر شود.
۳. از آنجا که گزارش‌های ارزیابی محیط‌زیستی دربردارنده بخش‌های مختلف تخصصی علوم محیط‌زیستی است، بررسی و ارزیابی محتوایی گزارش‌ها به وسیله تیم کارشناسی با تخصص‌های ذی ربط ضروری است.
۴. دستورالعمل فنی بخش‌های مختلف ارزیابی محیط‌زیستی به صورت مصوب تهیه شود و پژوهشگران و مشاوران گزارش‌های خود را بر اساس آن ارایه کنند.
۵. در مورد به کارگیری روش‌های مختلف ارزیابی محیط‌زیستی، آموزش‌های کارشناسی لازم تهیه و ارزیابی گزارش‌های محیط‌زیستی طرح‌های توسعه کشور داده شود.
۶. باتوجه به یافته‌های روز، در زمینه چگونگی ارزیابی، برای مشاوران و پژوهشگران تهیه گزارش‌ها و صاحب نظران هر سال نشست‌های توجیهی برگزار شود.

منابع مورد استفاده

۸۸ گزارش ارزیابی محیط‌زیستی سالهای ۱۳۸۱ الی نیمه دوم ۱۳۸۳

بیشترین پراکنش واحدهای مشمول ارزیابی در استان خوزستان (جدول شماره ۲)، حاکی از وجود پتانسیل‌های ضروری برای گسترش و توسعه، بویژه وجود منابع غنی آب، در استان می‌باشد. قرار گرفتن استان مازنداران در رتبه دوم، از نظر پراکنش واحدهای مشمول ارزیابی خود می‌تواند نشان‌دهنده توسعه صنعت در این استان باشد، بویژه صناعی که شاید با شرایط محیط سازگاری لازم را نداشته باشند. اساساً توسعه صنایع مشکل ساز در این استان می‌تواند آثار زیانباری برجای گذارد که در برخی موارد جبران ناپذیر می‌باشد. کمترین اثر منفی، اشغال و از بین رفتن شرایط طبیعی زمین است. حضور استان مازندران در رتبه سوم پراکنش واحدهای متفرقه ارزیابی (جدول شماره ۳) می‌تواند ناشی از حساسیت توجه به آثارمخرب توسعه در این استان باشد که بررسی آثار محیط‌زیستی هرگونه پروژه و یا طرح را به منظور جلوگیری از آثار مخرب قبل از اجرا در این استان که دارای اکوسیستم حساس است ضروری می‌سازد. قرار گرفتن استان هرمزگان در رتبه اول پراکنش پروژه و طرح‌های متفرقه ارزیابی (جدول شماره ۳)، ناشی از پتانسیل این استان در احداث واحدهای پرورش میگو می‌باشد. از هفت گزارش متفرقه ارزیابی محیط‌زیستی پرورش میگو، شش گزارش به استان هرمزگان تعلق دارد.

بیشترین اشکال مشترک در بین گزارش‌ها مربوط به عدم ارایه و یا توجیه‌پذیر نبودن آثارمنفی و مثبت پروژه یا طرح در محیط است (جدول شماره ۵) که می‌تواند حاکی از نگرش تأییدی گزارش و احداث واحد در محل‌های مورد نظر کارفرما باشد. در گزارش‌های معدودی، چند گزینه استقرار واحد پیش‌بینی شده که در برخی موارد کاملاً مشخص است که گزینه‌های متفاوت باتوجه به شرایط حاکم بر آنها، به منظور سوق دادن مراکز تصمیم‌گیرنده به انتخاب گزینه اصلی مورد نظر پیشنهاد شده است. به عبارتی، گزینه‌های متعدد اساساً فاقد توجیه انتخاب می‌باشند که دلیل عمده مردود بودن آنها، افزایش بار مالی است. در مورد گزارش‌های متفرقه نیز بیشترین اشکال مربوط به عدم ارایه و یا توجیه‌پذیر نبودن آثار منفی و مثبت پروژه یا طرح در محیط می‌باشد که یکی از دلایل آن می‌تواند ناآشنایی با اصول ارزیابی و فقدان تجربه کافی در ارایه تأثیرات باشد.

وجود بیش از ۵۰ درصد از گزارش‌ها با دو تا سه اشکال (جدول شماره ۷) در مرحله اول، حاکی از ناآشنایی لازم مشاوران در مورد تأمین نیازهای گزارش ارزیابی اثرات محیط‌زیستی در استقرار واحدهای توسعه‌ای کشور می‌باشد.

از دیگر اشکال‌های عمده، عدم ارایه نتایج کیفیت شیمیایی منابع موجود در محیط به ویژه منابع آبی می‌باشد که در گزارش‌های متفرقه در رتبه دوم قرار دارد. در گزارش‌ها عمدتاً از نتایج سایر ارگان استفاده شده است که نمی‌تواند پاسخگوی شرایط حاضر باشد. کمتر مشاوران